

Afbouw van ISDS in Nederland: een routekaart

**Voorstellen om investor-state dispute settlement
te beëindigen en te investeren in het algemeen
belang | Policy briefing | April 2026**

Aanbevelingen voor Nederlandse beleidsmakers

1. Voorkom nieuwe ISDS-verplichtingen

- Voer een duidelijk, overheidsbreed beleid om geen ISDS meer op te nemen in nieuwe investeringsverdragen of EU-handelsakkoorden.
- Herzie lopende onderhandelingen en voorkom de opname van ISDS of soortgelijke mechanismen.
- Versterk de rol van het parlement bij de toetsing van nieuwe akkoorden, zodat deze aantoonbaar in lijn zijn met klimaatdoelen en duurzame ontwikkeling.

2. Beëindig of wijzig bestaande investeringsverdragen

- Breng systematisch in kaart wanneer verdragen kunnen worden opgezegd en maak daar actief gebruik van.
- Geef prioriteit aan risicovolle verdragen, met name waar fossiele investeringen of “treaty shopping” een rol spelen.
- Zet in op gezamenlijke beëindiging of aanpassing van verdragen, inclusief het uitschakelen van zogeheten “sunset clauses”.
- Onderzoek tussenstappen, zoals het intrekken van voorafgaande toestemming voor arbitrage, als volledige opzegging niet direct haalbaar is

3. Werk samen op internationaal niveau

- Zoek actief samenwerking met gelijkgezinde landen om ISDS gezamenlijk aan te pakken.
- Steun multilaterale initiatieven die de gecoördineerde beëindiging van verdragen en bijbehorende ‘sunset clauses’ mogelijk maken.
- Gebruik internationale fora, zoals VN-klimaatprocessen, om een brede coalitie van landen te bouwen die handel- en investeringsverdragen in lijn willen brengen met het Klimaatakkoord van Parijs.

4. Sluit ISDS uit in contracten met bedrijven

- Neem geen arbitrageclausules meer op in nieuwe contracten met private investeerders en maak gebruik van nationale rechtspraak.
- Vermijd stabilisatieclausules die toekomstige beleidsruimte beperken of de mogelijkheid tot compensatieclaims vastleggen.
- Evalueer bestaande contracten in kernsectoren en heronderhandel waar mogelijk om risicovolle clausules te schrappen.

Introduction

Nederland staat, net als veel andere landen, voor de opgave om zijn klimaat- en milieubeleid aanzienlijk te versnellen. Tegelijkertijd bestaan er nog altijd internationale regels die investeerders onevenredig beschermen en zo de ruimte voor overheden beperken om de nodige maatregelen te nemen om onze maatschappelijke uitdagingen op te lossen. Via het zogeheten investor-state dispute settlement (ISDS) mechanisme – opgenomen in duizenden bilaterale investeringsverdragen, handelsakkoorden en contracten – kunnen buitenlandse investeerders staten aanklagen buiten de nationale rechter en compensatie eisen voor beleid dat hun investeringen zou schaden.

Dit mechanisme wordt steeds vaker ingezet tegen maatregelen in het algemeen belang, zoals klimaatbeleid, energiebeleid, nationale veiligheid, volksgezondheid en milieubescherming.¹ De geëiste schadevergoedingen lopen vaak in de miljarden, bijvoorbeeld op basis van misgelopen toekomstige winsten. De schadevergoedingen voor de vermeende gederfde inkomsten van deze investeerders kunnen aanzienlijk zijn, wat flinke financiële risico's met zich meebrengt voor overheden in binnen en buitenland en een dempende werking kan hebben op de invoering van nieuw beleid.² Omdat overheden te maken kunnen krijgen met ISDS-claims, zijn ze minder snel geneigd maatregelen te nemen op het gebied van klimaat, milieu en mensenrechten.³

De noodzaak om deze risico's nu aan te pakken, blijkt als nooit tevoren uit recente spraakmakende zaken tegen Nederland. Oliegiganten Shell en ExxonMobil zijn arbitrageprocedures gestart tegen de Nederlandse staat over de sluiting van het gasveld in Groningen, waarbij ze miljarden euro's aan schadevergoeding eisen voor gederfde winsten, terwijl ze hun aansprakelijkheid voor decennia van schade als gevolg van de winning aanvechten.⁴ Ook energiebedrijven RWE en Uniper eisten miljarden aan schadevergoedingen voor de geplande sluiting van Nederlandse kolencentrales in 2030.⁵ Hoewel deze laatste zaken later werden ingetrokken, laten ze de risico's zien die ISDS met zich meebrengt voor Nederland.

Deze routekaart biedt Nederlandse beleidsmakers, politici en andere belanghebbenden praktische handvatten om deze risico's te verkleinen. De routekaart biedt een concreet, juridisch verantwoord en realistisch plan om afscheid te nemen van ISDS en beleidsmakers zo de ruimte te geven om onze doelen op het gebied van klimaat, milieu en mensenrechten te halen. Hoewel de routekaart ook als

inspiratiebron kan dienen voor andere landen, is deze specifiek opgesteld voor de Nederlandse context. Door bestaande juridische inzichten te vertalen naar praktisch uitvoerbare maatregelen, laten wij zien dat het beperken of beëindigen van ISDS mogelijk is binnen de kaders van het internationaal recht.

Nederland als spil in het ISDS-systeem

Nederland speelt een opvallend grote rol in het mondiale ISDS-systeem. Het was het eerste land dat ISDS opnam in een investeringsverdrag, namelijk dat met zijn voormalige kolonie Indonesië, in 1968. Vandaag de dag beschikt Nederland over een van de grootste netwerken van dergelijke verdragen ter wereld, met 70 actieve verdragen die ISDS-bepalingen bevatten. Nederlandse verdragen worden bovendien intensief gebruikt: met 140 bekende zaken zijn ze goed voor bijna 10 procent van alle ISDS-zaken wereldwijd, waarmee Nederland op de tweede plaats staat, na de Verenigde Staten.⁶

Kenmerkend is dat de ze verdragen zeer ruime bescherming bieden, ook aan zogeheten brievenbusfirma's zonder echte economische activiteiten in Nederland. Bedrijven laten hun investeringen vaak via Nederland lopen om te profiteren van fiscaal voordelen én om toegang te krijgen tot de ze verdragen. Meer dan 70 procent van de claims onder Nederlandse verdragen komt van dergelijke constructies. Nederland is daarmee een belangrijke spil in zogeheten 'treaty shopping'.⁷

De financiële impact is aanzienlijk. Claims onder Nederlandse verdragen lopen op tot ongeveer 113 miljard dollar (97 miljard euro), met ongeveer 20 miljard dollar (17 miljard euro) aan daadwerkelijk uitgekeerde bedragen.⁸ Dit legt enorme druk op overheidsbegrotingen en beperkt de beleidsruimte van landen, met name in het mondiale Zuiden.

Tegelijkertijd wordt Nederland zelf steeds vaker geconfronteerd met ISDS-claims.⁹ De zaken rond Groningen en de uitfasering van kolencentrales laten zien dat ook Nederland kwetsbaar is. In feite ervaart Nederland nu dezelfde dynamiek waar andere landen al langer mee te maken hebben: hoge claims, juridische druk en mogelijke belemmeringen voor beleid in het algemeen belang. Met recente rechterlijke uitspraken – waaronder de klimaatzaak over Bonaire – zal Nederland zijn klimaatbeleid bovendien verder moeten aanscherpen, wat de kans op nieuwe investeringsgeschillen kan vergroten zolang fossiele investeringen via verdragen en contracten beschermd blijven.¹⁰

Noodzaak voor beleidscoherentie

In 2019 introduceerde Nederland een nieuw model voor investeringsverdragen, bedoeld om eerdere kritiek te adresseren.¹¹ Dit model bevat verbeteringen, zoals meer aandacht voor duurzaamheid en beperkingen voor brievenbusfirma's. Maar de kern van het systeem – ISDS zelf – blijft bestaan. Ook blijven claims tegen klimaat- en energiebeleid mogelijk. Hierdoor blijft er spanning bestaan met internationale klimaatdoelen zoals het Klimaatakkoord van Parijs, en Nederlandse ontwikkelingsdoelen zoals beleidscoherentie en het tegengaan van schuldenproblematiek.

De huidige Nederlandse aanpak – nieuwe verdragen sluiten en bestaande geleidelijk heronderhandelen – is bovendien traag en onvoldoende ambitieus. Zonder duidelijke strategie voor bestaande verdragen blijven klimaat- en duurzaamheidsmaatregelen kwetsbaar voor claims. Dit raakt ook de democratische besluitvorming: belangrijke keuzes over energie, klimaat en veiligheid kunnen uiteindelijk worden aangevochten in private arbitrageprocedures.

Internationale hervormingsprocessen, onder meer bij de Commissie voor Internationaal Handelsrecht van de Verenigde Naties (UNCITRAL) en de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO), verlopen traag en leveren vooralsnog beperkte resultaten op.¹² Daarom is het belangrijk dat Nederland ook zelf stappen zet op korte en middellange termijn.

De noodzaak van een duidelijke koers blijkt ook uit recente beleidskeuzes. In 2025 trok Nederland zich terug uit het Energiehandvestverdrag (ECT), omdat dit onvoldoende in lijn was met de klimaat- en duurzaamheidsdoelen.¹³ Tegelijkertijd blijft Nederland investeringsverdragen met landen in het mondiale Zuiden verdedigen als instrument voor rechtszekerheid en bescherming voor Nederlandse bedrijven.¹⁴

Dit leidt tot een duidelijke inconsistentie: ISDS wordt problematisch geacht als het de Nederlandse beleidsruimte beperkt, maar blijft beschikbaar voor Nederlandse bedrijven in het buitenland. Dit ondermijnt daarmee de geloofwaardigheid van het Nederlandse buitenlandbeleid.

Een routekaart met vier routes

Deze routekaart vertaalt bestaande juridische analyses naar vier praktische beleidsroutes voor Nederland.¹⁵ Deze routes laten zien welke mogelijkheden er zijn om ISDS-risico's te beperken en kunnen tegelijkertijd als inspiratie dienen voor andere landen die met vergelijkbare vraagstukken worstelen.

De vier routes richten zich op:

- 1. Het voorkomen van nieuwe ISDS-verplichtingen**
- 2. Het beëindigen of wijzigen van bestaande investeringsverdragen**
- 3. Het samenwerken op internationaal niveau, en**
- 4. Het uitsluiten van ISDS uit contracten met bedrijven.**

Per route worden concrete beleidsopties, internationale voorbeelden en mogelijke vervolgstappen beschreven. Sommige maatregelen kunnen relatief snel op nationaal niveau worden genomen, terwyl andere internationale samenwerking vereisen.

De conclusie is helder. De juridische mogelijkheden om ISDS te beperken of af te bouwen zijn er al. Waar het nu om gaat, is politieke daadkracht om afscheid te nemen van oneerlijke handelsdeals met ISDS en te investeren in het algemeen belang.

Veelgehoorde zorgen rond het beëindigen van investeringsverdragen beantwoord

1. Lopen landen zonder ISDS geen investeringen mis?

Een veelgehoorde zorg is dat het beëindigen van ISDS het investeringsklimaat schaadt en buitenlandse investeerders afschrikt. Er bestaat echter geen sluitend bewijs dat ISDS een doorslaggevende rol speelt bij het aantrekken van investeringen.¹⁶ Evenmin is aangetoond dat het opzeggen van investeringsverdragen leidt tot een significante afname van investeringen.¹⁷ Landen die verdragen hebben beëindigd, blijven doorgaans aantrekkelijk voor investeerders vanwege hun rechtszekerheid, stabiele instituties, infrastructuur en markt-omvang – factoren die zwaarder blijken te wegen dan toegang tot arbitrage.¹⁸

2. Is het opzeggen van verdragen juridisch of bestuurlijk onverantwoord?

Sommigen vrezen dat het opzeggen van verdragen kan worden gezien als onbetrouwbaar. In werkelijkheid maken de beëindiging of heronderhandeling van verdragen altijd al deel uit van het verdragenrecht.¹⁹ Internationale verdragen worden regelmatig gewijzigd, heronderhandeld of beëindigd naarmate de omstandigheden veranderen.²⁰ Het aanpassen of opzeggen van verdragen is een legitiem instrument van soevereine staten, mits zorgvuldig en in overeenstemming met internationale regels toegepast. Het kan juist bijdragen aan beter uitvoerbare en coherente wetgeving, in lijn met klimaat-, milieu- en mensenrechtenverplichtingen.

3. Betekent het beëindigen van verdragen dat Nederland zich terugtrekt uit internationale samenwerking?

Het beëindigen van ISDS-verplichtingen betekent niet dat Nederland zich “achter de dijken” terugtrekt. Integendeel, het kan ruimte scheppen voor nieuwe vormen van internationale samenwerking, gericht op het wegnemen van juridische barrières voor duurzaamheidsbeleid en het ontwikkelen van investeringskaders die de energietransitie en duurzame ontwikkeling actief ondersteunen.

4. Zouden investeerders niet zonder bescherming komen te zitten?

Ook zonder ISDS blijven investeerders beschermd. Staten blijven gebonden aan andere internationale verplichtingen en aan het internationaal gewoonterecht. Investeerders kunnen een beroep doen op nationale rechtssystemen, gebruikmaken van verzekeringen tegen politieke risico's en in sommige gevallen internationale mensenrechtenverdragen aanspreken.²¹ Het beëindigen van verouderde verdragen betekent dus niet dat bescherming verdwijnt, maar dat geschillenbeslechting wordt ingebed binnen transparantere en democratischere kaders.

5. Vergroot dit het risico op politieke willekeur?

Een ander punt van zorg is dat zonder internationale arbitrage politieke besluiten minder voorspelbaar worden. Maar het afstappen van ISDS heeft juist als doel om beleidsruimte voor democratische besluitvorming te beschermen. Heldere wetgeving, onafhankelijke rechtsspraak en transparante procedures blijven de kern van investeringsbescherming. De vraag is niet óf investeerders bescherming verdienen, maar via welk systeem en binnen welke kaders.

Route 1 · Voorkom nieuwe ISDS-verplichtingen

De meest directe manier om toekomstige blootstelling aan ISDS-claims te beperken, is te stoppen met het opnemen van ISDS in nieuwe handels- en investeringsverdragen. Zonder nieuwe verplichtingen groeit het probleem in ieder geval niet verder aan.

Nederland onderhandelt momenteel over de modernisering van de verdragen met onder meer Nigeria en Ghana, en mogelijk binnenkort met Tanzania.²² Daarbij wordt uitgegaan van de nieuwe modeltekst uit 2019. Dat betekent dat nieuwe verdragen opnieuw langdurig ISDS-verplichtingen kunnen creëren.

Ook op EU-niveau bevatten nieuwe handelsakkoorden vaak investeringshoofdstukken met geschillenbeslechting. De Europese Commissie heeft het traditionele ISDS hervormd tot een *Investment Court System* (ICS). Dit systeem verandert vooral de procedure van geschillenbeslechting, maar laat de inhoudelijke bescherming van investeerders grotendeels intact. Daarmee blijft ook de mogelijkheid bestaan om overheidsbeleid aan te vechten. ICS is onder meer opgenomen in verdragen met Canada, Singapore, Vietnam, Mexico en Chili, al zijn deze verdragen nog niet volledig geratificeerd.

Wat doen andere landen?

- **Australië** voert een beleid om geen ISDS meer op te nemen in nieuwe verdragen.²³
- In het handelsverdrag tussen de **VS, Mexico en Canada** (*US-Mexico-Canada Agreement*) is ISDS tussen de VS en Canada afgeschaft. Tussen de VS en Mexico is het sterk beperkt tot specifieke sectoren en strengere voorwaarden.²⁴
- **Brazilië** werkt met zogeheten *Cooperation and Facilitation Investment Agreements* (CFIA's) zonder ISDS. Deze richten zich op samenwerking, investeringsbevordering en het voorkomen van geschillen, met staat-staat geschillenbeslechting als laatste redmiddel.²⁵
- De **EU** heeft ook handelsakkoorden zonder ICS gesloten, bijvoorbeeld met **Japan, Nieuw-Zeeland en Indonesië**, en in lopende onderhandelingen – bijvoorbeeld met **Australië** – geen ICS voorgesteld.²⁶

- Het Investment Protocol onder de *African Continental Free Trade Area* (AfCFTA) bevat geen ISDS-mechanisme.²⁷
- **Zuid-Afrika** heeft investeringsbescherming grotendeels ondergebracht in nationale wetgeving in plaats van in investeringsverdragen.²⁸

Wat kan Nederland doen?

- **Geen nieuwe ISDS-bepalingen opnemen in bilaterale verdragen**
Lopende onderhandelingen met Ghana en Nigeria kunnen worden heroverwogen, gepauzeerd of aangepast, met als doel ISDS uit te sluiten of de bescherming van investeerders sterk te beperken.
- **Geen steun geven aan nieuwe EU-verdragen met ICS**
Nederland kan in de Europese Raad terughoudendheid bepleiten bij nieuwe verdragen met ICS en alternatieven bevorderen, zoals nationale rechtsgang of staat-staat geschillenbeslechting.²⁹
- **Parlementaire controle versterken**
De investeringshoofdstukken van EU-akkoorden met onder meer Singapore, Vietnam, Chili en Mexico moeten door nationale parlementen worden geratificeerd. Dit biedt de Tweede en Eerste Kamer de mogelijkheid deze akkoorden te toetsen aan klimaatambities en duurzame ontwikkelingsdoelen. Bij de Nederlandse bilaterale verdragen kan de Kamer bovendien kiezen voor een uitdrukkelijke behandeling (met debat en stemming) in plaats van de gebruikelijke stilzwijgende goedkeuringsprocedure.³⁰
- **Een duidelijke beleidslijn vastleggen**
Nederland kan expliciet kiezen om ISDS niet langer op te nemen in toekomstige verdragen, bijvoorbeeld door het modelverdrag uit 2019 hierop aan te passen.

Route 2 · Beëindig of wijzig bestaande verdragen

Het stoppen met ISDS in nieuwe verdragen is belangrijk, maar de grootste beperkingen voor beleidsruimte komen voort uit de bestaande verdragen. Wereldwijd is 98 procent van alle ISDS-zaken gebaseerd op verdragen die vóór 2010 zijn gesloten.³¹ Voor claims op basis van Nederlandse verdragen geldt dat zelfs voor alle bekende zaken. Juist deze oudere verdragen aanpakken is daarom essentieel om ruimte te behouden voor maatregelen in het algemeen belang.

Bilaterale investeringsverdragen vallen onder het Weens Verdrag inzake het Verdragenrecht (VCLT). Op basis van deze regels kan een verdrag worden beëindigd volgens de bepalingen in het verdrag zelf, of op elk moment met wederzijdse instemming van de betrokken partijen.³²

Nederlandse verdragen hebben meestal een looptijd van tien tot vijftien jaar na inwerkingtreding, waarin eenzijdige opzegging niet mogelijk is. Daarna worden ze vaak automatisch verlengd voor een nieuwe periode (vaak tien jaar), tenzij tijdig wordt opgezegd, doorgaans minimaal zes maanden van te voren. Sommige verdragen lopen voor onbepaalde tijd en kunnen op elk moment worden beëindigd met inachtneming van de opzegtermijn.

Timing is cruciaal. Als een opzegtermijn wordt gemist, kan een verdrag automatisch voor een nieuwe periode van bijvoorbeeld tien jaar worden verlengd. Actieve monitoring van deze deadlines is dus essentieel. In [Annex A](#) is per jaar weergegeven voor welke Nederlandse verdragen dergelijke deadlines naderen.

Opzegging kan eenzijdig plaatsvinden via een schriftelijke kennisgeving aan de verdragspartner, bijvoorbeeld via een eenvoudige, korte brief ([Annex C](#)). Beëindiging kan ook met wederzijds goedvinden plaatsvinden. Het voordeel hiervan is dat partijen niet aan de reguliere opzegtermijn zijn gebonden en het verdrag op elk moment kunnen beëindigen.

Sunset clauses

Veel Nederlandse verdragen bevatten zogenaamde “sunset” clauses. Deze zorgen ervoor dat bestaande investeringen nog tien tot vijftien jaar beschermd blijven nadat een verdrag is beëindigd. Investeerders die hun investeringen vóór de beëindigingsdatum hebben gedaan, kunnen gedurende deze periode nog steeds

ISDS-zaken starten. Een recent voorbeeld is de zaak die Shell tegen Nederland eind 2025 startte onder het Energy Charter Treaty, ondanks dat Nederland al uit dit verdrag was gestapt. Dat kon vanwege een sunset clause van twintig jaar onder het verdrag.³³

Verschillende landen hebben hun investeringsverdragen met Nederland beëindigd, maar in zes gevallen blijven de sunset clauses van kracht, waardoor de bescherming doorloopt tot tussen 2029 (Zuid-Afrika) en 2036 (Ecuador).³⁴

Bij eenzijdige opzegging kunnen sunset clauses niet volledig worden stopgezet. Wel kan geprobeerd worden hierover afspraken te maken met verdragspartners, bijvoorbeeld om de duur te verkorten of de toepassing te beperken. Bij gezamenlijke beëindiging kan expliciet worden afgesproken dat de sunset clause niet geldt.

Verdragswijziging als alternatief

In plaats van volledige beëindiging kunnen verdragen ook worden aangepast.³⁵ Bijvoorbeeld door ISDS te schrappen, terwijl de rest van de investeringsbescherming behouden blijft. Geschillen worden dan afgehandeld via nationale rechters of – indien van toepassing – via staat-staat procedures. Dit verkleint het risico op zeer ruime interpretaties en hoge schadevergoedingen door private arbiters, en zorgt ervoor dat bredere publieke belangen beter worden meegewogen. Wel is aandacht nodig voor zogeheten “most-favoured-nation” (MFN) clauses. Zonder aanpassing daarvan kunnen investeerders alsnog bescherming uit andere verdragen “importeren”.³⁶

Een andere optie is het intrekken van de vooraf gegeven toestemming (“advance consent”) om geschillen via ISDS af te handelen, zonder het hele verdrag op te zeggen. De meeste verdragen bevatten ISDS clauses waarin deze toestemming expliciet is opgenomen, en kan in principe worden herzien of ingetrokken. Dit kan in overleg met verdragspartners, maar eenzijdige stappen zijn juridisch onzeker en kunnen worden aangevochten.³⁷

Wat doen andere landen?

- Landen als **Bolivia, Burkina Faso, Ecuador, India, Indonesië, Kenia, Tanzania, Venezuela en Zuid-Afrika** hebben (delen van) hun investeringsverdragen eenzijdig beëindigd, waaronder die met Nederland.
- Binnen de EU zijn na het *Achmea*-arrest van het Europese Hof van Justitie vrijwel alle onderlinge investeringsverdragen, inclusief bijbehorende sunset clauses, beëindigd via een plurilateraal verdrag waaraan **23 EU-lidstaten (waaronder Nederland)** deelnemen.³⁸
- Meerdere Europese landen (waaronder het **Verenigd Koninkrijk, Nederland, Duitsland, Spanje, Frankrijk, Italië, Denemarken, Polen, Luxemburg, Slovenië, Litouwen, Portugal en Bulgarije**) en de EU zijn uit het Energy Charter Treaty gestapt.

- Het **AfCFTA Investment Protocol** roept Afrikaanse landen op onderlinge investeringsverdragen, inclusief sunset clauses, te beëindigen. ³⁹
- In 2016 werd Annex 1 van het *Finance and Investment Protocol* van de **Southern African Development Community (SADC)** gewijzigd om ISDS te schrappen. ⁴⁰
- **Australië** onderhandelt momenteel met verschillende landen over herziening van bestaande verdragen om ISDS waar mogelijk te beperken of te verwijderen. ⁴¹

Wat kan Nederland doen?

- **Systematisch monitoren van opzegmomenten.** Houd een volledig en actueel overzicht bij van alle deadlines en handel hier actief naar. Geef prioriteit aan verdragen die in 2026 kunnen worden opgezegd (zoals met Panama, Cuba en Bosnië en Herzegovina) en overweeg ook vroegtijdige beëindiging van verdragen met onbepaalde looptijd (zoals met Maleisië, Nigeria, Senegal en Sri Lanka).
- **Prioriteiten stellen op basis van risico.** Niet alle verdragen brengen hetzelfde risico met zich mee. Focus op verdragen met:
 - Naderende deadlines;
 - Bereidheid van verdragspartners tot herziening of beëindiging;
 - Blootstelling aan ISDS-claims, bijvoorbeeld in de fossiele sector;
 - Risico op “treaty-shopping” (waarbij bedrijven zich via brievenbusconstructies onder een gunstig verdrag proberen te scharen).
- **Sunset clauses gezamenlijk aanpakken.** Bij wederzijdse beëindiging kan expliciet worden afgesproken dat deze niet of beperkter gelden, bijvoorbeeld via een bilaterale overeenkomst of gezamenlijke verklaring. In het geval van het Energy Charter Treaty kan Nederland samenwerken met andere terugtrekkende landen om via een onderling verdrag claims op basis van de sunset clause te voorkomen. ⁴²
- **Alternatieven voor opzegging benutten.** Waar volledige beëindiging politiek of diplomatiek lastig is, kan Nederland inzetten op verdragswijziging om ISDS te beperken of te schrappen, gecombineerd met aanpassing van MFN-clausules. Wanneer deadlines zijn gemist, kan onderzocht worden of de vooraf gegeven instemming met ISDS kan worden ingetrokken.
- **Een duidelijke strategie ontwikkelen.** Vroegtijdig overleg met verdragspartners en een meerjarenplanning helpen om consistent en doelgericht beleid te voeren, in plaats van ad hoc beslissingen.

Route 3 · Werk samen op internationaal niveau

Het één-voor-één beëindigen van investeringsverdragen is traag en inefficiënt. Voor Nederland kan eenzijdige opzegging doorlopen tot 2041 (zie [Annex A](#)), terwijl lange sunset clauses de bescherming van bestaande investeringen zelfs tot 2062 kunnen verlengen (zie [Annex B](#)). Gezien de urgentie van de klimaatopgave en duurzame ontwikkelingsdoelen is zo'n tijdpad niet houdbaar.

Een multilaterale aanpak biedt hiervoor een praktisch alternatief. Landen kunnen vrijwillig deelnemen aan een gezamenlijke regeling om meerdere verdragen tegelijk te beëindigen of aan te passen, inclusief het stopzetten van sunset clauses. Dit voorkomt langdurige bilaterale onderhandelingen en maakt gecoördineerde actie mogelijk.

Via een zogeheten *opt-in* verdrag of instrument kunnen landen per verdrag aangeven welke route zij kiezen: beëindigen, wijzigen of het intrekken van vooraf gegeven instemming met ISDS. Zodra beide verdragspartijen dezelfde keuze maken, wordt die van toepassing. Zo kunnen landen efficiënt hun verdragen herzien of opzeggen.

Wat doen andere landen?

- In 2020 hebben **23 EU-lidstaten** via een plurilateraal verdrag gezamenlijk hun onderlinge investeringsverdragen beëindigd, inclusief het buiten werking stellen van sunset clauses. Daarmee werden in één keer ruim 130 verdragen beëindigd; **Nederland** zegde er 11 op. ⁴³
- De *Mauritius Convention on Transparency* is een VN-verdrag dat landen in staat stelt om de UNCITRAL-regels over transparantie in ISDS (vastgesteld in 2014) ook toe te passen op oudere investeringsverdragen die vóór 2014 zijn gesloten. ⁴⁴ Tot nu toe hebben 25 landen het verdrag ondertekend, waaronder **Nederland**, en 10 landen hebben het geratificeerd
- Sinds 2017 onderhandelen landen (ook **Nederland**) binnen **UNCITRAL Working Group III** over procedurele hervormingen van ISDS. Daarbij wordt ook gewerkt aan een multilateraal opt-in instrument waarmee afgesproken hervormingen in één keer van toepassing kunnen worden gemaakt op bestaande investeringsverdragen. ⁴⁵

- Binnen de **Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO)** bespreken landen hoe investeringsverdragen beter in lijn kunnen worden gebracht met het Klimaatakkoord van Parijs. Daarbij worden onder meer opties verkend zoals “carve-outs” voor fossiele brandstoffen, beperking van materiële beschermingsnormen of beëindigen van verdragen. ⁴⁶ Ook wordt gekeken naar mogelijkheden voor een plurilateraal instrument om bestaande verdragen gezamenlijk te herzien. ⁴⁷
- Het *Multilateral Instrument to Implement Tax Treaty Related Measures to Prevent Base Erosion and Profit Shifting* (BEPS MLI) is een bestaand voorbeeld van een multilateraal instrument waarmee meer dan honderd landen gelijktijdig hun bilaterale belastingverdragen aanpassen zonder elk verdrag afzonderlijk te hoeven heronderhandelen. ⁴⁸

Wat kan Nederland doen?

- **Gebruik de Santa Marta-conferentie als politiek momentum**
Als co-host kan Nederland ervoor zorgen dat er concrete multilaterale afspraken worden geformuleerd. Dat kan door in het Co-Hosts’ rapport duidelijke opties op te nemen voor het beperken of beëindigen van ISDS-blootstelling en andere landen uit te nodigen zich te verbinden aan gezamenlijke trajecten rond de afbouw van ISDS.
- **Verbind de Santa Marta-conferentie met vervolg in VN-klimaatprocessen**
Door de uitkomsten van de Santa Marta-conferentie te verbinden aan de VN-klimaatonderhandelingen kan de afbouw van ISDS onderdeel worden van bredere afspraken over de afbouw van fossiele brandstoffen richting COP31 in Turkije. ⁴⁹
- **Bouw aan een “coalition of the willing”**
Gelijkgestemde landen kunnen samenwerken aan multilaterale oplossingen om bestaande investeringsverdragen te herzien of te beëindigen, sunset clausules neutraliseren en investeringsbeleid beter in lijn te brengen met klimaat-, milieu- en mensenrechtenverplichtingen. ⁵⁰

Route 4 · Sluit ISDS uit in contracten met bedrijven

ISDS risico's ontstaan niet alleen via investeringsverdragen. Ook contracten tussen overheden en bedrijven kunnen bepalingen bevatten die arbitrage mogelijk maken.

In zulke gevallen worden geschillen niet door nationale rechters, maar door private arbiters beslecht. Daarnaast bevatten veel contracten zogeheten “stabiliteitsclausules”, die bedrijven beschermen tegen toekomstige wijzigingen in wet- en regelgeving. Dit kan betekenen dat overheden compensatie moeten betalen of beleidsruimte verliezen wanneer regels veranderen.⁵¹

Hoewel contractuele arbitrage vaak minder ver gaat dan ISDS in verdragen, kan het in de praktijk vergelijkbare risico's opleveren – zeker in sectoren waar grote transitie plaatsvinden zoals in de energiesector. Bovendien kunnen contractuele en verdragsclaims naast elkaar lopen, wat leidt tot dubbele procedures, hogere kosten en extra druk op de overheid.

Bij de geschillen rond het Groningse gasveld hebben zowel NAM als Shell en ExxonMobil arbitrages aangevraagd bij het Nederlands Arbitrage Instituut op basis van contractuele afspraken uit 2018 en 2019 over de afbouw van de gaswinning. Deze procedures lopen deels parallel aan internationale claims onder het Energy Charter Treaty.⁵²

Wat kan Nederland doen?

- **Sluit arbitrage uit in nieuwe contracten**

Neem in nieuwe contracten, vaststellingsovereenkomsten en andere publiek-private afspraken geen arbitrageclausules meer op. Geschillen kunnen worden afgehandeld via de nationale rechter. Een recent voorbeeld is de intentieverklaring rond de verduurzaming van Tata Steel, waarin expliciet is afgesproken dat geschillen bij de rechtbank Den Haag worden behandeld.⁵³ Vermijd ook stabilisatieclausules die toekomstige beleidsruimte beperken.

- **Herzie bestaande contracten**

Voer een systematische doorlichting uit van lopende contracten, met name in sectoren die cruciaal zijn voor de energietransitie (zoals energie, zware industrie, transport en infrastructuur). Waar mogelijk kunnen contracten worden heronderhandeld om arbitrage- en stabiliteitsclausules te schrappen. Dit versterkt de rol van de nationale rechtsstaat en vergroot transparantie en democratische controle.

Conclusie

Nederland staat op een kruispunt. De noodzaak om het klimaatbeleid te versnellen en publieke belangen beter te beschermen wordt steeds urgenter, terwijl bestaande investeringsregels deze ruimte nog te vaak beperken. Deze routekaart laat zien dat dit geen onvermijdelijk gegeven is. Er zijn concrete, juridisch haalbare en internationaal toepasbare opties om ISDS stapsgewijs af te bouwen.

De vier voorgestelde routes – geen nieuwe verplichtingen aangaan, bestaande verdragen aanpakken, internationale samenwerking versterken en risico's in contracten beperken – vormen samen een realistische en uitvoerbare strategie. Sommige maatregelen kunnen snel worden genomen, andere vragen om samenwerking en politieke inzet op internationaal niveau. Maar de richting is duidelijk: meer beleidsruimte voor democratisch gekozen beleid, en minder blootstelling aan kostbare en beperkende claims.

Belangrijk is dat het beëindigen van ISDS niet betekent dat investeringen onbeschermd raken. In tegendeel, investeerders blijven beschermd via nationale rechtssystemen, internationale rechtsnormen en bestaande waarborgen zoals contracten en verzekeringen. Het verschil is dat geschillen worden behandeld binnen transparantere, publiek verantwoorde en democratisch ingebedde systemen, waarin ook bredere maatschappelijke belangen beter worden meegewogen.

Investerings – zowel publiek als privaat – blijven cruciaal om grote maatschappelijke uitdagingen aan te pakken, zoals de energietransitie, klimaatadaptatie en de verduurzaming van de industrie en infrastructuur. Een goed functionerend investeringsklimaat draait daarbij niet primair om toegang tot internationale arbitrage, maar om rechtszekerheid, stabiel beleid en heldere regels.

De keuze voor Nederland is dus niet tussen bescherming of geen bescherming, maar tussen verschillende vormen van bescherming – met verschillende gevolgen voor publieke belangen. Door nu gericht stappen te zetten, kan Nederland zijn investeringsbeleid in lijn brengen met zijn klimaatdoelen, mensenrechten – verplichtingen en internationale ambities.

De instrumenten zijn er. De internationale voorbeelden zijn er. Wat nodig is, is politieke daadkracht en consistent beleid. Door deze koers te kiezen, kan Nederland niet alleen zijn eigen beleidsruimte versterken, maar ook internationaal het voorbeeld geven voor een eerlijker en toekomstbestendiger investeringsbeleid. Gezien de historische positie van Nederland in het ISDS-systeem kan het afbouwen van ISDS bovendien andere landen, met name in het mondiale Zuiden, helpen hun beleidsruimte te vergroten en risico's van kostbare arbitrageclaims te verminderen.

Annex A

Kalender voor beëindiging Nederlandse verdragen met ISDS

De tabel laat per verdrag zien wat het laatste jaar is waarin Nederland een kennisgeving tot opzegging moet doen om het verdrag bij de eerstvolgende mogelijkheid te beëindigen. Door de sunset clauses kan de bescherming van bestaande investeringen echter nog geruime tijd na beëindiging van het verdrag doorlopen.

Year	Count	Treaties (Countries) Terminated	Cumulative Count	Cumulative %
2026	4	Malaysia, Nigeria, Senegal, Sri Lanka*	4	5.7%
2027	7	Cabo Verde, Egypt, Guatemala, Honduras, Nicaragua, Philippines, Uganda	11	15.7%
2028	9	Hong Kong, Lebanon, Montenegro, Morocco, Oman, Serbia, Singapore, Tajikistan, Zambia	20	28.6%
2029	12	Belize, China, Laos, Mali, Mexico, Mozambique, Namibia, Paraguay, South Korea, Tunisia, Turkey, Vietnam	32	45.7%
2030	4	Albania, Ethiopia, Mongolia, Peru	36	51.4%
2031	9	Armenia, Bangladesh, Belarus, Costa Rica, Gambia, Moldova, Suriname, Ukraine, Yemen	45	64.3%
2032	6	Benin, Dominican Republic, Jamaica, Kazakhstan, Malawi, Uzbekistan	51	72.9%
2033	6	Algeria, Georgia, Jordan, Macao, Macedonia, Zimbabwe	57	81.4%
2034	4	Argentina, Bahrain, Burundi, Pakistan	61	87.1%
2035	2	Cambodia, El Salvador	63	90.0%
2036	6	Bosnia, Cuba, Ghana, Panama, Russian Federation, Uruguay**	69	98.6%
2041	1	Kuwait	70	100.0%
TOTAL	70		70	100.0%

Bron: UNCTAD Investment Policy Hub

* Verdragen met Maleisië, Nigeria, Senegal en Sri Lanka hebben een onbepaalde looptijd en kunnen elk moment worden opgezegd.

** Verdragen met Bosnië, Cuba, Ghana, Panama, de Russische Federatie en Uruguay hadden tussen januari en september 2026 kunnen worden beëindigd. Ze worden weergegeven bij hun eerstvolgende beschikbare moment waarop ze kunnen worden opgezegd (2036).

Annex B

Verwachte afloop van ISDS-bescherming na eenzijdige opzegging van verdragen

De onderstaande tabel laat zien wanneer de ISDS-bescherming onder de 70 actieve Nederlandse investeringsverdragen afloopt. Daarbij is aangenomen dat Nederland elk verdrag eenzijdig beëindigt op het eerste mogelijke moment, waarbij sunset clauses de bescherming doorgaans nog tot 15 jaar na beëindiging verlengen. In dat scenario kan de bescherming van bestaande investeringen doorlopen tot 2062. Daarom zijn zowel gezamenlijke beëindiging met expliciete uitschakeling van sunset clauses (beschreven in Route 2) als een gecoördineerde multilaterale aanpak (Route 3) nodig om op korte- en middellange termijn onder ISDS uit te kunnen komen.

Year ISDS Fully Expires	Count	Treaties (Countries) Terminated	Cumulative Count	Cumulative %
2037	2	Malaysia, Senegal	2	2.9%
2038	1	Morocco	3	4.3%
2040	1	Albania	4	5.7%
2041	1	Sri Lanka	5	7.1%
2042	5	Cabo Verde, Guatemala, Honduras, Nigeria, Philippines	10	14.3%
2043	4	Egypt, Nicaragua, Singapore, Uganda	14	20.0%
2044	15	Belize, China, Hong Kong, Lebanon, Mexico, Montenegro, Mozambique, Namibia, Oman, Paraguay, Serbia, Tajikistan, Tunisia, Turkey, Zambia	29	41.4%
2045	5	Ethiopia, Laos, Mali, South Korea, Vietnam	34	48.6%
2046	8	Armenia, Bangladesh, Belarus, Costa Rica, Mongolia, Peru, Suriname, Yemen	42	60.0%
2047	9	Benin, Dominican Republic, Gambia, Jamaica, Kazakhstan, Malawi, Moldova, Ukraine, Uzbekistan	51	72.9%
2048	2	Algeria, Jordan	53	75.7%
2049	8	Argentina, Bahrain, Burundi, Georgia, Macao, Macedonia, Pakistan, Zimbabwe	61	87.1%
2051	7	Cambodia, Cuba, El Salvador, Ghana, Panama, Russian Federation, Uruguay	68	97.1%
2052	1	Bosnia	69	98.6%
2062	1	Kuwait	70	100.0%
TOTAL	70		70	100.0%

Annex C

Modelbrief voor eenzijdige opzegging van een bilateraal investeringsverdrag

The Ministry of Foreign Affairs of the Kingdom of the Netherlands presents its compliments to the Ministry of [Foreign Affairs / Trade / Economy] of the Republic of [X] and has the honour to refer to the Agreement on the Promotion and Protection of Investments between the Government of the Kingdom of the Netherlands and the Government of the Republic of [X], signed on [date] (the “Agreement”).

In accordance with Article [X] of the Agreement, the Government of the Netherlands hereby notifies its decision to terminate the Agreement. This notification shall take effect in accordance with the termination provisions set out therein.

The Government of the Netherlands further requests that the Government of the Republic of [X] consider waiving [or reducing/modifying] the application of the sunset clause set out in Article [X] of the Agreement.

The Ministry of Foreign Affairs of the Kingdom of the Netherlands would appreciate receiving a reply note from the Ministry of [Foreign Affairs / Trade / Economy] of the Republic of [X] confirming receipt of this note.

The Ministry of Foreign Affairs of the Kingdom of the Netherlands avails itself of this opportunity to renew to the Ministry of [Foreign Affairs / Trade / Economy] of the Republic of [X] the assurances of its highest consideration.

[Place], [Date]

Endnotes

- 1 Jean Blaylock and Pia Eberhardt, 'Red Carpet Courts: 10 ISDS stories of how the rich and powerful hijacked justice', September 2025, <https://10isdsstories.org/>; Columbia Center for Sustainable Investment, "Primer on International Investment Treaties and Investor-State Dispute Settlement", December 2021, https://ccsi.columbia.edu/wp-content/uploads/2021/12/Primer-on-International-Investment-Treaties-and-Investor-State-Dispute-Settlement_12.19.21.pdf; Iza Camarillo, "The Worst of the Worst: Egregious Corporate Attacks on Public Interest Policies", Public Citizen, 13 January 2025, <https://gtwaction.org/wp-content/uploads/2024/11/Egregious-ISDS-Cases-Web.pdf>.
- 2 UNCTAD, "Compensation and Damages in Investor-State Dispute Settlement Proceedings", IIA Issues Note #1, September 2024, https://unctad.org/member/access?destination=/system/files%3Ffile%3Dofficial-document/Diaepcbinf2024d3_en.
- 3 David Boyd, UN Special Rapporteur on the issue of human rights obligations relating to the enjoyment of a safe, clean, healthy and sustainable environment, "Paying Polluters: the catastrophic consequences of investor-state dispute settlement for climate and environmental action and human rights", A/78/168, 13 July 2023, <https://www.ohchr.org/en/documents/thematic-reports/a78168-paying-polluters-catastrophic-consequences-investor-state-dispute>.
- 4 SOMO, 'Aftershock in Groningen: How Shell and ExxonMobil use arbitration to offload the costs closing the Netherlands' largest gas field', 2 July 2025, <https://www.somo.nl/aftershock-in-groningen/>
- 5 SOMO, Ember and IEEFA, 'Compensation for Stranded Assets? German energy giants claim billions in public funds for loss-making Dutch coal-fired power plants', 28 April 2021, <https://www.somo.nl/compensation-for-stranded-assets/>
- 6 UNCTAD, Investment Dispute Settlement Navigator, last accessed 8 April 2026, <https://investmentpolicy.unctad.org/investment-dispute-settlement/country/148/netherlands/investor>; ICSID Case Database, last accessed 8 April 2026, <https://icsid.worldbank.org/cases/case-database>
- 7 SOMO, TNI and Both ENDS, 'Dutch Bilateral Investment Treaties: 60 years of protecting multinationals', 23 May 2023, <https://www.somo.nl/60-years-of-dutch-investment-treaties-is-no-cause-for-celebration/>
- 8 Link naar blog
- 9 The Dutch ISDS Datahub: <https://www.somo.nl/nl/dutch-isds-datahub>
- 10 Rechtbank Den Haag, 'Nederlandse Staat beschermt inwoners Bonaire onvoldoende tegen klimaatverandering', 28 januari 2026, <https://www.rechtspraak.nl/organisatie-en-contact/organisatie/rechtbanken/rechtbank-den-haag/nieuws/nederlandse-staat-beschermt-inwoners-bonaire-onvoldoende-tegen-klimaatverandering>
- 11 Netherlands Model Investment Agreement, 22 March 2019, <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaty-files/5832/download>
- 12 UNCITRAL Working Group III: Investor-State Dispute Settlement Reform, https://uncitral.un.org/en/working_groups/3/investor-state; OECD, Investment Treaties, <https://www.oecd.org/en/topics/the-future-of-investment-treaties.html>
- 13 Kamerstuk 21501-33, Nr. 977, <https://www.tweedekamer.nl/downloads/document?id=2022D44720>
- 14 S.T.M. Hermans, minister van Klimaat en Groene Groei, Antwoord op vragen van het lid Teunissen over de investeringsclaim die ExxonMobil indient vanwege het dichtdraaien van de Groningse gaskraan, 25 november 2024, <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/kamervragen/detail?id=2024Z16315&did=2024D45922>
- 15 Zie bijvoorbeeld: Ladan Mehra Nvar, with Martin Dietrich Brauch, Achyuth Anil, Anna-Sophie Kloppe, Lucas Clover Alcolea, and Madeleine Songy, 'Breaking Free: Strategies for Governments on Terminating Investment Treaties and Removing ISDS Provisions', Columbia Center on Sustainable Investment (CCSI), oktober 2024, <https://ccsi.columbia.edu/sites/ccsi.columbia.edu/files/content/docs/publications/ccsi-breaking-free-investment-treaties.pdf>; Helionor De Anzizu and Nikki Reisch, 'Overcoming International Investment Agreements as a Barrier to Climate Action: A Toolkit to Safeguard Fossil Fuel Measures from Investment Treaty Claims', Center for International Environmental Law (CIEL), januari 2024, <https://www.ciel.org/wp-content/uploads/2024/02/Overcoming-International-Investment-Agreements-as-a-Barrier-to-Climate-Action.pdf>; Nathalie Bernasconi-Osterwalder, Sarah Brewin, Martin Dietrich Brauch and Suzy Nikiema, 'Terminating a Bilateral Investment Treaty', IISD Best Practice Series, maart 2020, <https://www.iisd.org/system/files/publications/terminating-treaty-best-practices-en.pdf>; <https://www.iisd.org/system/files/publications/terminating-treaty-best-practices-en.pdf>; CCSI, IIED, IISD, 'Draft Treaty Language: Withdrawal of Consent to Arbitrate and Termination of International Investment Agreements', 15 januari 2019, <https://ccsi.columbia.edu/sites/ccsi.columbia.edu/files/content/docs/publications/UNCITRAL-submission-Withdrawal-of-Consent-and-Termination.pdf>
- 16 Josef C. Brada, Zdenek Drabek, and Ichiro Iwasaki (2021), "Does Investor Protection Increase Foreign Direct Investment? A Meta-Analysis," Journal of Economic Surveys 35(1), pp. 34-70; Joachim Pohl, "Societal Benefits and Costs of International Investment Agreements: A Critical Review of Aspects and Available Empirical Evidence," (OECD Working Papers on International Investment 1, Paris: OECD, 2018), https://www.oecd-ilibrary.org/finance-and-investment/societal-benefits-and-cost-of-international-investment-agreements_e5f85c3d-en
- 17 Public Citizen (2018), Termination of Bilateral Investment Treaties Has Not Negatively Affected Countries' Foreign Direct Investment Inflows, Research Brief, https://www.citizen.org/wp-content/uploads/pgtw_fdi-inflows-from-bit-termination_1.pdf

- 18 Ladan Mehranvar and Sunayan a Sasmal. The Role of Investment Treaties and Investor-State Dispute Settlement in Renewable Energy Investments. New York: Columbia Center on Sustainable Investment (CCSI), December 2022, <https://ccsi.columbia.edu/wp-content/uploads/2022/12/The-Role-of-Investment-Treaties-and-Investor%E2%80%93State-Dispute-Settlement-ISDS-in-Renewable-Energy-Investments.pdf>; Lise Johnson, Lisa Sachs, Brooke Güven and Jesse Coleman. Cost and Benefits of Investment Treaties: Practical Considerations for States, CCSI Policy Brief, March 2018, <https://ccsi.columbia.edu/sites/ccsi.columbia.edu/files/content/docs/publications/07-Columbia-IIA-investor-policy-briefing-ENG-mr.pdf>
- 19 Wijziging en beëindiging van internationale verdragen worden geregeld door artikelen 39-40 en artikel 54 van het Verdrag van Wenen inzake het verdragenrecht (1969), https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf
- 20 Eind 2024 waren 592 internationale verdragen met investeringsbepalingen beëindigd, waarvan slechts 176 (30 procent) zijn vervangen. UNCTAD, The reform of international investment agreements – state of play, IIA Issues Note, December 2025, https://unctad.org/system/files/official-document/diaepcbinf2026d1_en.pdf
- 21 Lise Johnson, Jesse Coleman, Brooke Güven, Lisa Sachs, ‘Alternatives to Investor-State Dispute Settlement’, CCSI Working Paper, April 2019, <https://ccsi.columbia.edu/wp-content/uploads/2026/01/Alternatives-to-ISDS-11-April-2019-1.pdf>
- 22 Voortgangsrapportage handelsakkoorden – januari 2026, <https://open.overheid.nl/documenten/3499eb30-fb10-400f-9905-44147b9f629f/fil>
- 23 Australian Government Department of Foreign Affairs and Trade, Australia’s bilateral investment treaties, <https://www.dfat.gov.au/trade/investment/australias-bilateral-investment-treaties>
- 24 Congressional Research Service, USMCA: Investment Provisions, 8 januari 2020, <https://www.congress.gov/crs-product/IF11167>
- 25 J.H. Vieira Martins, ‘Brazil’s Cooperation and Facilitation Investment Agreements (CFIA) and Recent Developments’, Investment Treaty News, International Institute for Sustainable Development (IISD), 12 juni 2017, <https://www.iisd.org/itn/2017/06/12/brazils-cooperation-facilitation-investment-agreements-cfia-recent-developments-jose-henrique-vieira-martins>
- 26 European Commission, Directorate General for Trade (DG Trade), Negotiations and agreements, https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/negotiations-and-agreements_en
- 27 Muhammad Siddique Ali Pirzada, ‘The AfCFTA Investment Protocol: A New Age for Regional Investment and Dispute Resolution’, Harvard International Law Journal, 11 april 2025, <https://journals.law.harvard.edu/ilj/2025/04/the-afcfta-investment-protocol-a-new-age-for-regional-investment-and-dispute-resolution/>
- 28 Mohammad Mossallam, ‘Process Matters: South Africa’s Experience Exiting its BITs’, GEG Working Paper 2015/97, januari 2015, https://www.geg.ox.ac.uk/sites/default/files/GEG%20WP_97%20Process%20matters%20-%20South%20Africa%20experience%20exiting%20its%20BITs%20Mohammad%20Mossallam.pdf
- 29 Jane Kelsey, ‘UNCITRAL Working Group III: Promoting alternatives to investor-state arbitration as ISDS reform’, Investment Treaty News, 2 oktober 2019, <https://www.iisd.org/itn/2019/10/02/uncitral-working-group-iii-promoting-alternatives-to-investor-state-arbitration-as-isds-reform-jane-kelsey/>
- 30 Tweede Kamer der Staten-Generaal, Commissie Buitenlandse Zaken, Internationale Verdragen, <https://www.tweedekamer.nl/kamerleden-en-commissies/commissies/buitenlandse-zaken/internationale-verdragen>
- 31 UNCTAD, ‘Compensation and Damages in Investor-State Dispute Settlement Proceedings’, IIA Issues Note #1, September 2024, https://unctad.org/system/files/official-document/diaepcbinf2024d3_en.pdf
- 32 Artikel 54, Verdrag van Wenen inzake het Verdragenrecht, 1969, https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf
- 33 SOMO en Bot h ENDS, ‘Shell start nieuwe arbitrageprocedure tegen Nederland over nasleep gaswinning Groningen’, 21 januari 2026, <https://www.somo.nl/nl/shell-start-nieuwe-arbitrageprocedure-tegen-nederland-over-nasleep-gaswinning-groningen/>
- 34 De volgende beëindigde Nederlandse verdragen hebben nog actieve sunset clauses, waarbij de bescherming doorloopt tot tussen 2029 en 2036: Zuid-Afrika (2029), Indonesië (2030), India (2031), Burkina Faso (2034), Tanzania (2034) en Ecuador (2036).
- 35 De mogelijkheid tot verdragswijziging met wederzijdse instemming is als algemene regel gecodificeerd in artikel 39 VCLT.
- 36 Zie pagina 16; Ladan Mehranvar, with Martin Dietrich Brauch, Achyuth Anil, Anna-Sophie Kloppe, Lucas Clover Alcolea, and Madeleine Songy, ‘Breaking Free: Strategies for Governments on Terminating Investment Treaties and Removing ISDS Provisions’, Columbia Center on Sustainable Investment (CCSI), October 2024, <https://ccsi.columbia.edu/sites/ccsi.columbia.edu/files/content/docs/publications/ccsi-breaking-free-investment-treaties.pdf>
- 37 Zie pagina’s 18-19; Ladan Mehranvar, with Martin Dietrich Brauch, Achyuth Anil, Anna-Sophie Kloppe, Lucas Clover Alcolea, and Madeleine Songy, ‘Breaking Free: Strategies for Governments on Terminating Investment Treaties and Removing ISDS Provisions’, Columbia Center on Sustainable Investment (CCSI), October 2024, <https://ccsi.columbia.edu/sites/ccsi.columbia.edu/files/content/docs/publications/ccsi-breaking-free-investment-treaties.pdf>
- 38 Agreement for the termination of Bilateral Investment Treaties between the Member States of the European Union, 29 mei 2020, [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:22020A0529\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:22020A0529(01))

- 39 Artikel 49(1), Protocol on the Agreement Establishing the African Continental Free Trade Area on Investment, https://au.int/sites/default/files/treaties/45078-treaty-EN_AfCFTA_Protocol_on_Investment.pdf
- 40 Vincent Manko en Jackwell Ferris, 'Investor-state dispute settlement in the SADC region', CDH Incorporated, 22 juni 2022, https://www.cliffedekkerhofmeyr.com/en/news/publications/2022_Practice/Dispute/International-Dispute-Resolution-in-Africa-22-June-2022-Investor-state-dispute-settlement-in-the-SADC-region.html
- 41 Australian Government Department of Foreign Affairs and Trade, Renegotiation of Australia's Bilateral Investment Treaties, <https://www.dfat.gov.au/trade/investment/australias-bilateral-investment-treaties/renegotiation-australias-bilateral-investment-treaties-argentina-pakistan-and-turkiye>
- 42 Lukas Schaugg and Suzy Nikieć, 'Model Inter-Sectoral Agreement to Neutralize the Survival Clause of the Energy Charter Treaty Between the EU and Other non-EU Contracting Parties', IISD, augustus 2024, <https://www.iisd.org/publications/brief/energy-charter-treaty-survival-clause>
- 43 Agreement for the termination of Bilateral Investment Treaties between the Member States of the European Union, 29 mei 2020, [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:22020A0529\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:22020A0529(01))
- 44 United Nations Convention on Transparency in Treaty-based Investor-State Arbitration, <https://uncitral.un.org/en/texts/arbitration/conventions/transparency>
- 45 UNCITRAL Working Group III, 'Draft multilateral instrument on ISDS reform', Note by the Secretariat, 8 July 2024, <https://docs.un.org/en/A/CN.9/WG.III/WP.246>
- 46 OECD, 'Methods to align investment treaty benefits for energy investment with the Paris Agreement and net zero', Note by the Secretariat, 12 March 2025, [https://one.oecd.org/document/DAF/INV/TR1/WD\(2024\)1/REV2/en/pdf](https://one.oecd.org/document/DAF/INV/TR1/WD(2024)1/REV2/en/pdf)
- 47 OECD, 'Treaty modification: legal framework and opportunities for investment treaties', Note by the Secretariat, 21 March 2025, [https://one.oecd.org/document/DAF/INV/TR2/WD\(2024\)8/REV2/en/pdf](https://one.oecd.org/document/DAF/INV/TR2/WD(2024)8/REV2/en/pdf)
- 48 OECD, BEPS Multilateral Instrument, <https://www.oecd.org/en/topics/beps-multilateral-instrument.html>
- 49 Eunjung Lee and Maeve Collins-Tobin, 'From COP30 to COP31: Opportunities to advance global ISDS reform', blog, E3G, 18 February 2026, <https://www.e3g.org/news/from-cop30-to-cop31-opportunities-to-advance-global-isds-reform/>
- 50 Voorbeelden van zgn. climate clubs zijn: Powering Past Coal Alliance (PPCA), Beyond Oil and Gas Alliance (BOGA), en de door Nederland voorgezeten Coalition on Phasing Out Fossil Fuel Incentives Including Subsidies (COFFIS). Zie ook: Kyla Tienhaara, Harro van Asselts and Peter Newell (2025), 'Radical Reform of the International Investment Treaty Regime: A Role for Climate Clubs?', Global Policy 16(5), 798-810, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1758-5899.70067>
- 51 Intergovernmental Forum on Mining, Minerals, Metals and Sustainable Development, 'Evolving Standards on Stabilization', March 2025, <https://www.iisd.org/system/files/2025-03/evolving-stabilization-standards-mining.pdf>
- 52 SOMO, 'Aftershock in Groningen: How Shell and ExxonMobil use arbitration to offload the costs closing the Netherlands' largest gas field', 2 July 2025, <https://www.somo.nl/aftershock-in-groningen/>
- 53 Zie artikel 27, The State of the Netherlands, the Province of North Holland, Tata Steel Nederland B.V., and Tata Steel Limited, Joint Letter of Intent, 29 September 2025, <https://open.overheid.nl/documenten/8ba9e407-9bf8-492a-b8b2-418dd227a09a/fil>

SOMO (Stichting Onderzoek Multinationale Ondernemingen)
KNSM-laan 17, 1019 LA Amsterdam, The Netherlands
www.somo.nl

SOMO investigates multinationals. Independent, factual, critical and with a clear goal: a fair and sustainable world, in which public interests outweigh corporate interests. We conduct action-oriented research to expose the impact and unprecedented power of multinationals and show the underlying structures that enable them.

Stichting Both ENDS Nobelstraat 4, 3512 EN Utrecht,
The Netherlands – www.bothends.org

Both ENDS is an environmental justice advocate and policy influencer working internationally to transform unjust systems – from natural resource governance to trade and finance – while strengthening the power of civil society to lead this change.

Auteurs Bart-Jaap Verbeek en
Fernando Hernandez

Layout Frans Schupp

Coverfoto Gas extraction site
near Appingedam, Groningen,
the Netherlands, 26 August 2018
Foto door Pierre Crom
(License: CC BY-NC-SA 2.0)